

DOĞU ASYA VE TÜRKİYE’DE YURTİÇİ TASARRUFLARIN BELİRLEYİCİLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME*

Arş. Gör. İpek TEKİN

Çukurova Üniversitesi, İİBF, (itekin@cu.edu.tr)

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarrufların belirleyicilerinin analiz edilmesi, özellikle bu ülkelerde yurtiçindeki yatırımlar için elzem olan yurtiçi tasarruf düzeyinin düşük olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan Doğu Asya ülkelerinin bu anlamdaki başarısı dikkati çekmektedir. Mevcut çalışmanın amacı ise tasarruf düzeyleri nispeten yüksek olan gelişmekte olan Doğu Asya ülkeleri ile tasarruf düzeyleri Doğu Asya ülkelerinin gerisinde olan Türkiye’de yurtiçi tasarrufların yıllar itibariyle değişiminin ve belirleyicilerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, bu anlamda bahsi geçen ülkeler arasındaki farklılıkların ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yurtiçi Tasarruflar, Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ), Doğu Asya, Türkiye.

DETERMINANTS OF DOMESTIC SAVINGS IN EAST ASIA AND TURKEY: A COMPARATIVE ASSESSMENT

ABSTRACT

It is crucial to analyze the determinants of domestic saving rates in developing countries since domestic saving rates are the main sources for domestic investment and are relatively low in these countries. On the other hand East Asian countries’ success in terms of high saving rates is striking. The aim of this study is to compare developing East Asian countries which have higher saving rates among the others and Turkey which is behind East Asian countries. In this context changes in and determinants of domestic saving rates are investigated by years in East Asia and Turkey comparatively and also the differences between the countries are revealed.

Keywords: Domestic Saving, Developing Countries (DCs), East Asia, Turkey.

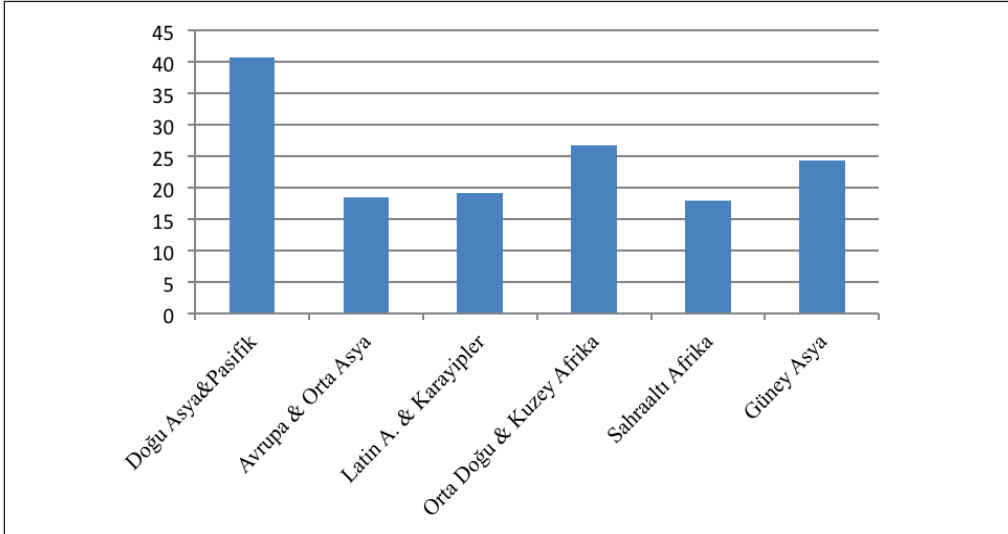
* Bu çalışma TÜBİTAK-BİDEB 2211-A Yurt İçi Doktora Burs Programı tarafından desteklenmektedir.

1. Giriş

Yurtiçi tasarruf düzeyi çeşitli faktörlerin etkisi altında olduğundan ve ülkeler itibariyle bu faktörler değişkenlik gösterdiğinden, tasarruf oranları da dünya genelinde büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Doğu Asya ülkelerinde ortalama tasarruf oranı gayrisafi milli gelirin yüzde 30'larına ulaşırken, bu oran Sahra altı Afrika ülkelerinde yüzde 15'in altındadır. Son 30 yılda tasarruf oranları Doğu Asya'da yaklaşık iki katına çıkarken, Sahra altı Afrika, Latin Amerika ve Karayipler'de durgun bir seyir izlemiştir (Loayza vd., 2000: 393-4). Bu farklılıklar ise bu ülkelerde yatırımların ana kaynağı olan tasarrufların artırılmasına yönelik politika belirleniminde önem arz etmektedir. Tasarruf klasik okulda sermaye birikiminin kaynağı olarak öne çıkartılırken, kendisinden sonra gelen Neo Klasik ve Keynesyen modellerde tasarruf-yatırım ilişkisine odaklanılmaktadır. Dolayısıyla tasarruf düzeyi, yatırım düzeyini belirlemekte ve büyümek için yatırım, yatırım için tasarrufun gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır (Çolak & Öztürkler, 2012: 1). Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) tasarruf eğiliminin düşüklüğü ve istikrarsızlığı ile yatırım fırsatlarının yetersizliği, yatırımların düşük olmasına yol açmakta ve az gelişmişlik sarmalından çıkışı zorlaştırmaktadır. GOÜ'lerde bu durumdan dolayı yatırım düzeyinin düşüklüğünden kaynaklı sermaye birikiminin yetersizliği iktisadi kalkınma sürecinin tamamlanmasını engellemektedir (World Bank, 2013).

Şekil 1'de gelişmekte olan ülke grupları ayırımında 1990-2014 dönemi ortalama tasarruf oranları karşılaştırması görülmektedir. Doğu Asya ülkelerinin diğer gelişmekte olan ülke gruplarına göre % 41 tasarruf oranı ile büyük bir farkla birinci sırada olduğu görülmektedir. Doğu Asya ülkelerini ortalama % 27 ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, % 24 ile Güney Asya ülkeleri ve yaklaşık % 18 ile Türkiye'nin de yer aldığı Avrupa & Orta Asya dâhil olmak üzere diğer gruplar izlemektedir.

Şekil 1: Ülke Grupları İtibariyle Ortalama Yurtiçi Tasarruf Oranları (1990-2014)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, (2016).

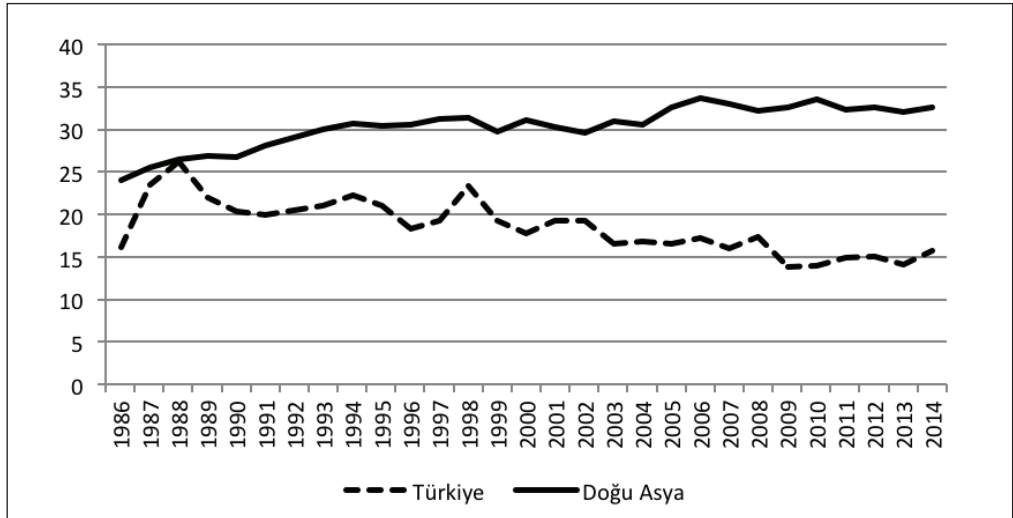
(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

Deaton (1989) GOÜ'lerde tasarrufun belirleyicilerine yönelik gelişmiş ülkelerden ayrı olarak çalışılması durumuna birtakım gerekçeler sunmaktadır: i. Mikro düzeyde bakıldığında, gelişmekte olan ülke hane halkları geniştir ve yoksuldur; demografik yapıları farklıdır, çoğu tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır ve gelir projeksiyonları belirsizdir. ii. Makro düzeyde, her iki grupta yer alan ülkeler de tasarruf ve büyüme konusuyla, tasarruflardaki çarpıklıkla ve ekonomik performansın bir ölçütü olarak tasarrufla yakından ilgilenmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin pek azında mali sistem kişisel harcanabilir geliri, çıktıyı ve istihdamı istikrarlı hale getirmek üzere planlı olarak etkilemeye olanak vermektedir. iii. Tasarrufların ölçümü hane halkı veya toplam düzeyde gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran daha zordur. Veri kısıtı bazı temel soruların cevaplanmasının önünde ciddi bir engeldir. Bu engel ise tasarruf verilerinin doğrudan değil, iki büyüklük arasındaki fark (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Tüketim Harcamaları) alınarak hesaplanmasıdır.

Şekil 2'de Türkiye ve Doğu Asya ekonomileri ortalamasında yurtiçi tasarruf oranlarının seyri görülmektedir. 1988'e gelindiğinde Türkiye'nin Doğu Asya'yı yakaladığı, ancak 1988 itibariyle tasarruf oranları açısından farkın artarak açıldığı dikkati çekmektedir.

Bu çalışmanın motivasyonu da, genelinin yurtiçi tasarruf düzeyleri son yıllarda artış eğiliminde ve dünya ortalamasından yüksek olan gelişmekte olan Doğu Asya ekonomilerinden Çin, Malezya, Endonezya, Tayland, Vietnam ve Filipinler'de tasarrufların belirleyicilerini ve dolayısıyla nedenlerini ortaya koymak ve bu ülkelerle Türkiye'deki tasarrufların belirleyicilerinin benzerlik ve farklılıkları doğrultusunda karşılaştırma yapmaktır. Çalışmanın literatüre katkısı, Doğu Asya ekonomilerinden gelişmekte olan ülke kategorisinde olanlar ile Türkiye arasında güncel verilerle karşılaştırma imkânı sunmasıdır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk

Şekil 2: Türkiye'de ve Gelişmekte Olan Doğu Asya Ülkelerinde Yurtiçi Tasarruf Oranı

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, (2016).

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

kısımında tasarrufların belirleyicilerine yönelik teorik ve ampirik literatür incelenmekte, sonraki kısımlarda Doğu Asya ülkeleri ve Türkiye’de tasarrufların seyri verilerle ortaya konmakta, son olarak bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmaktadır.

2. Tasarrufların Belirleyicilerine İlişkin Analitik Çerçeve

Dönemler arası tüketim tercihi teorisini kullanarak tüketim-tasarruf davranışları arasındaki ilişkiyi teorik bir altyapıya kavuşturan yaşam boyu tüketim-tasarruf modelinde, tasarrufları etkileyen temel motivasyon emeklilik dönemi için birikim oluşturmaktır. Bireyler çalışma dönemlerinde net tasarruf edici konumundayken, emeklilik dönemi boyunca ise net tüketici konumuna geçmektedirler (Ando & Modigliani, 1963). Temel modelde tasarrufların belirleyicileri demografik faktörler ve iktisadi faktörler olmak üzere iki kategori altında incelenmektedir. Kişi başına gelirdeki büyüme oranı ve nüfusun yaş yapısı tasarruf oranının temel belirleyicileridir. Yaşam boyu gelir modelinde cari tasarruf düzeyi ile cari gelir düzeyi arasında bir ilişkinin olmaması, karar birimlerinin tasarruf kararlarını cari gelirden ziyade yaşam boyu gelirlerine dayanarak aldıkları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tasarruf oranları cari gelirle değil, kişi başına gelirdeki büyümeyle ilişkilendirilmektedir.

Modelin en basit versiyonunda büyüme oranındaki bir artış tasarruf oranlarını kesin olarak arttırmaktadır. Zira büyüme oranındaki artış genç grupların (çalışan kesim) yaşlı gruplara göre (çalışmayan kesim) yaşam boyu kaynaklarını (ve tasarruflarını) arttırmaktadır. Modelin servet düzeyinin de dâhil olduğu daha gerçekçi versiyonunda ise, bu ilişki karmaşık hale gelmektedir. Cari geliri düşük olan, ancak yaşam boyu serveti yüksek olan (gelecekteki gelir beklentisi yüksek olan) genç bireyler cari tüketimlerini finanse edebilmek için borçlanabilmektedirler. Dolayısıyla yeterince borçlandıkları varsayımı altında, büyüme oranındaki makul bir artış yaşam boyu servetlerini nispi olarak arttıracak ve bu da toplam tasarruf oranını düşürebilecektir. Bu durumda toplam tasarrufun artması veya azalması ise tasarrufun yaş yapısının yaş ile negatif korelasyona sahip olup olmamasına bağlı olmaktadır (Deaton & Paxson, 2000:212). Nitekim Modigliani (1986) tarafından ileri sürüldüğü üzere, tasarruf oranları emekli nüfusun çalışan nüfusa oranının azalan bir fonksiyonudur. Bu demektir ki yaşlı nüfus bağımlılık oranındaki artış tasarruf oranlarını düşürmektedir. Benzer şekilde çalışma çağı dışındaki genç nüfus bağımlılık oranındaki artış da tasarruf oranlarında bir düşüş meydana getirmektedir. Diğer taraftan Modigliani (1986) modelin basit versiyonunu genelleştirerek, tasarrufları etkileyen diğer faktörlerin servetin getiri oranı, hane halkının krediye erişimi, miras güdüsü ve son olarak etkisi açık olmasa da sosyal güvenlik olduğunu ortaya koymaktadır.

Tasarrufların belirleyicileri üzerine takip eden yıllarda farklı ülkeler ve dönemler itibarıyla yapılan çeşitli çalışmalar (Deaton, 1989; Doshi, 1994; Loayza vd., 2000; Athukorala & Sen, 2004; Hondroyannis, 2006; Agrawal vd., 2009; Uygur, 2012; Özcan & Günay, 2012 gibi) tasarrufların belirleyicilerine yönelik bazı parametreler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Teorik ve ampirik literatürde üzerinde uzlaşı sağlananlar; gelir düzeyi (GDP) veya GDP ile bağlantılı değişkenler ve büyüme, gelir dağılımı, demografik değişkenler (yaş bağımlılık oranları - genç ve yaşlı nüfus, yaşam beklentisi), finansal gelişmişlik düzeyi (banka yoğunluğu, krediye erişim kolaylığı gibi), sosyal güvenlik sistemi, kamu tasarruf düzeyi, reel faiz oranı, enflasyon oranı ve ticaret hadleri olarak sayılabilmektedir.

Gelir, büyüme ve demografik değişkenler: Yaşam boyu gelir modeline göre bireyler gelir düzeyinin düşük olduğu gençlik dönemlerinde daha az tasarruf ederlerken üretken oldukları çalışma dönemlerinde tasarruflarını artırırlar. Yaşlılık ve emeklilik dönemlerinde ise yeniden tasarruflar azalma eğilimindedir. Doshi (1994) yaşam beklentisindeki artışın beklenen emeklilik periyodunu artırarak finansal tasarrufların artırılması yönünde eğilim oluşturacağını belirtmektedir. Tüketim teorisyenlerine göre (Modigliani, 1986; Deaton, 1989) büyüme oranı tüketimi, dolayısıyla tasarrufları, yaşam boyu gelir modelinde tasarrufların belirleyicileri kapsamında açıklandığı üzere olumlu etkilemektedir. Fakat sürekli gelir hipotezine göre, büyümedeki artış yüksek gelir beklentisi oluşturarak tasarruflarda azalmaya neden olacaktır (Masson vd., 1998). Modigliani (1986) bir ülkedeki tasarrufların kişi başına gelirden bağımsız olduğu, uzun dönem büyüme oranının ise ülkeler arasındaki tasarruf oranlarındaki farklılıkların ana kaynağı olduğunu vurgulamaktadır.

Uygulamalı çalışmaların çoğu büyüme ve gelir değişkenleri ile tasarruf oranları arasında genel itibarıyla pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Doshi, 1994; Edwards, 1996; Masson vd., 1998; Athukorala & Sen, 2004; Hondroyiannis, 2006; Agrawal vd., 2009; Özcan & Günay, 2012). Asya ülkeleri için yaptıkları çalışmada Horioka ve Hagiwara (2012) ise gelir düzeyindeki artışın başlangıçta tasarrufları negatif etkilerken, gelir düzeyi daha fazla arttıkça etkinin pozitive dönüştüğü sonucuna ulaşmıştır. Doshi (1994) gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde, Agrawal vd.(2009) Güney Asya’da, Ismail & Rashid (2013) Pakistan’da bağımlılık oranlarındaki artışın tasarrufları negatif etkilediği, Hondroyiannis (2006) ise Avrupa ülkelerinde demografik değişkenlerin, yaşam boyu gelir hipotezinin aksine, tasarruflar üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmış; bu etkiyi ise ihtiyati tasarruf güdüsü ile açıklamıştır.

Enflasyon oranı: Tasarrufların belirleniminde önemli bir diğer etmen enflasyon oranıdır. Agénor (2004), enflasyon oranındaki değişimin tasarruflar üzerindeki iki yönlü etkisinden bahsetmektedir. Bir taraftan, eğer karar birimleri net alacaklı (net borç veren) konumunda iseler, enflasyon oranındaki bir artış, varlık fiyatları enflasyona tam olarak endeksli değilse, servetin reel değerini düşürecektir. Bu negatif servet etkisini elimine etmek amacıyla hane halkları tasarruf düzeylerini artırıp, tüketim eğilimlerini azaltabileceklerdir. Öte yandan karar birimleri enflasyonun gelecekte kalıcı olacağını (enflasyonda atalet) ya da yükseleceğini bekledikleri ölçüde şimdiden harcamalarını artıracaklar (geçici olarak düşük olan fiyat avantajından faydalanmak için) dolayısıyla tasarruf düzeyi azalabilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranındaki oynaklık ise bir yandan beklenen gelirdeki belirsizliği artırarak fiyatlarda artan değişkenlik neticesinde ihtiyat güdüsüyle tasarrufu artırıp tüketimi azaltırken, diğer yandan enflasyon oranında büyük miktarda değişiklikler beklenen reel faiz oranında (veya tasarrufun beklenen getirisi) belirsizliğe sebep olmakta ve tasarruf eğilimini düşürebilmektedir.

Bir başka görüşe göre ise az gelişmiş ülkelerde finansal piyasaların yeterince gelişmemiş olması nedeniyle beklenen enflasyon iktisadi ajanları dayanıklı tüketim mallarına yöneltecek ve özel tasarrufları azaltacaktır (Aşırım, 1994). Dolayısıyla analitik olarak, enflasyon oranındaki bir artışın tasarruf oranları üzerindeki etkisinin belirsiz olduğu söylenebilir.

Teoriyle uyumlu bir şekilde, enflasyonun tasarruflar üzerindeki etkisinin pozitif (Athukorala & Sen, 2004; Hondroyiannis, 2006) negatif (Ismail & Rashid, 2013) veya istatistiki olarak anlamsız olduğunu ortaya koyan (Agrawal vd., 2009; Özcan & Günay, 2012) farklı çalışmalar mevcuttur.

Reel faiz oranı: Neo-klasik Faiz Kuramı'na göre cari tasarruf düzeyi reel faiz oranına da bağlıdır. Reel faiz oranı cari tasarruf düzeyinin temel belirleyicisidir. Faiz oranlarının tasarruf üzerindeki etkisine ilişkin güçlü ampirik bulgular olmamakla birlikte, reel faiz oranındaki bir değişimin tasarruflara etkisi gelir ve ikame etkilerindeki çatışmanın bir sonucu olarak teorik olarak belirsizdir (Agénor, 2004). İkame etkisine bağlı olarak, faiz oranlarındaki artış tüketimin bugünkü fiyatını gelecekteki fiyatına göre arttıracığından tasarrufların artması yönünde bir teşvik oluşturacaktır. Ancak gelir etkisine bağlı olarak, eğer karar birimleri net borç veren konumundaysa, faiz oranlarındaki artış yaşam boyu geliri arttıracak ve tüketimi arttırarak tasarrufları azaltacaktır. Dolayısıyla tasarrufun faiz oranındaki artışa olumlu tepki vermesi yalnızca, ikame etkisinin gelir etkisinden daha büyük olması halinde söz konusudur (Athukorala & Sen, 2004:494-5). İkame etkisi tasarrufları her halükarda arttırmaktadır. Gelir etkisi ise net borçlananlar açısından tasarrufu arttırırken, net borç verenler açısından azaltmaktadır. Faiz artışı, net borçlananlar açısından tüketimi arttırdığından etki pozitif, net borç verenler açısından tüketimi azalttığından etki negatiftir (Sachs & Larrain, 1993). Açıklamaların özeti Tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1: Faiz Artışının Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

	Net Borç veren	Net Borçlanan
İkame etkisi	+	+
Gelir etkisi	-	+
Toplam etki	?	+

Reinhart vd. (1996) düşük gelirli ülkelerde, gelir düzeyi itibarıyla değişen biçimde, reel faizlerin tasarruflar üzerindeki etkisinin negatif fakat küçük olduğu sonucunu elde etmiştir. Agrawal vd. (2009) ise Hindistan ve Pakistan'da etkinin negatif ve katsayının istatistiki olarak anlamlı, Sri Lanka'da anlamsız, Bangladeş ve Nepal'de ise pozitif ve anlamlı olduğu neticesine ulaşmıştır. Bangladeş dışındaki ülkelerde ise, faiz oranlarının istendiği şekilde yükseltilmemesi nedeniyle katsayılar nispeten küçük olduğundan anlamlı bir etkiden bahsedilememektedir. Horioka & Hagiwara (2012) ise gelişen Asya ülkelerinde reel faizlerin tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Ticaret hadleri: İhracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine oranını ifade eden ticaret hadlerindeki değişimler küçük ve gelişmekte olan dışa açık ekonomilerin tüketim ve tasarrufları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olabilmektedir. Ticaret hadleri şoklarının net etkisi teorik anlamda belirsizdir. Ticaret hadleri ve özel tasarruflar arasındaki ilişkinin geleneksel açıklaması, Harberger-Laursen-Metzler Etkisi'ne göre, yurtiçinde üretilen malların fiyatının yabancı mallara göre azalmasının reel geliri, dolayısıyla tasarrufları azaltmasıdır. Bu hipotez Keynesyen miyop/kısa görüşlü (myopic) davranış biçimine dayanmaktadır. Ancak eğer rasyonel/ileri görüşlü davranış biçimi varsayılırsa, gelir düzeyi veya büyümeden kaynaklı tasarruf değişmelerinden ayrı olarak gelirdeki beklenmeyen değişim ve oynaklıklar da dikkate alınacaktır. Bu durumda ticaret hadlerindeki bozulmanın geçici mi kalıcı mı olduğuna bağlı olarak tasarruflar üzerindeki etki iki yönlü olabilecektir (Athukorala & Sen, 2004:495-6). Ticaret hadlerinde sürekli bir bozulma bekleniyorsa, hem cari hem beklenen gelir etkilenecek

ve tasarruflar değişmeyebilecektir. Hadlerdeki bozulmanın geçici olması bekleniyorsa, reel tüketim harcamalarını sabit tutmak için yurtiçi malların satın alma gücündeki azalmayı dengeleyecek şekilde tasarruflarını azaltacaklardır (Jongwanich, 2010).

Rossi (1989) bir grup gelişmekte olan ülkede ticaret hadlerindeki bir bozulmanın yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif, Jongwanich (2010) Tayland'da ve Athukorala & Sen (2004) Hindistan'da negatif etkisi olduğu bulgusuna ulaşırken; Loayza vd. (2000: 397) gelişmekte olan ülkelerde ticaret hadlerindeki iyileşmenin tasarruflar üzerinde küçük ama pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Finansal gelişmişlik düzeyi: Finansal sektörün gelişmişlik düzeyi, ülkedeki banka şubelerinin sayısının artması, likidite kısıtının olmaması (krediye erişim kolaylığı), finansal derinliği ölçmekte kullanılan monetizasyon oranı gibi unsurlar aracılığıyla ifade edilebilir.

Finansal piyasaların gelişimiyle sermaye artışı yaşanacak, riskler dağıtılacak ve muhtemelen tasarruflar artacaktır (Özcan & Günay, 2012:7). Diğer yandan, likidite kısıtı varlığında *finansal serbestleşme* tasarruf oranları üzerinde negatif etki yaratabilmektedir. Borçlanma imkânlarının artması ile tüketim artarken tasarruflar düşebilecektir (Edwards, 1996). Konut veya dayanıklı tüketim malları alımına ilişkin kredilere erişimin kolaylaşması, bu alıma yönelik başlangıçta yapılacak büyük ödemeler için gerek duyulan tasarruf ihtiyacını gidermektedir. Ancak likidite kısıtının yansımaları tasarruf oranındaki değişime içsel olarak da tepki verebilmektedir. Bu iki değişken arasında iddia edilen negatif ilişkiye gerekçe olarak, tasarruflardaki (servetteki) artışın hane halklarının kredi çekerken rehin olarak verebilecekleri teminatı artırması gösterilmektedir (Agénor, 2004).

Agrawal vd. (2009) Güney Asya'da bankalara erişim imkânının bir göstergesi olarak kullanılan banka yoğunluğunun tüm ülkeler için tasarrufları pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Diğer yandan Horioka & Hagiwara (2012) özel krediye erişim ile tasarruflar arasında lineer olmayan bir ilişki bulmuşlardır. Bu ilişki finansal sektörün gelişmişliğinin bir noktaya kadar yurtiçi tasarrufları artırdığını, daha sonra ise azalttığının göstergesi olarak ifade edilmektedir.

Kamu Tasarruf Düzeyi: Düşük vergi oranları veya yüksek kamu harcamaları dolayısıyla bütçe açığındaki bir artış, tüketimi tetikleyerek özel tasarruf oranına ait katsayının 0 ile -1 arasında olması sonucunu doğurabilmektedir (Hondroyannis, 2006:557). Ricardo denkliğinin aşırı durumunu ortaya atan Barro (1974) kamu tasarruflarındaki sürekli bir artışın, özel tasarruflarda bir azalışla tamamen dengeleneceğini, neticede ulusal tasarrufların değişmeyeceğini öne sürmektedir. Ricardo denkliği geçerli olursa, kamu tasarrufları azaldığında özel tasarruflar artacak; bu da iki değişken arasında negatif ilişkiye neden olacaktır. Başka bir deyişle, Ricardo denkliği geçerli olursa, özel tasarrufların kamu tasarruflarına duyarlılığını ifade eden katsayı -1 olacaktır. Önerme sermaye piyasalarının mükemmel işlediğini ve belirsizliğin olmadığını varsaymaktadır. Dolayısıyla bu varsayımlar ortadan kalkarsa özel ve kamu tasarrufları arasındaki tam ikame ilişkisi söz konusu olmayacaktır (Athukorala & Sen, 2004: 496).

Latin Amerika ülkeleri üzerine yaptığı analizde Edwards (1996) kamu tasarruflarının özel tasarrufları teoriyle paralel şekilde dışladığını, fakat dışlama etkisinin birebir olmadığını

ortaya koymuştur. Uygur (2012) ise Türkiye’de kamu tasarruflarındaki artışın özel tasarrufları dışlamayıp, tersine artırıcı etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Diğer taraftan kamu tasarrufları da özel tasarruflar gibi bağımlılık oranındaki artışla birlikte azalma eğilimindedir. İşgücündeki azalma vergi gelirlerini düşürmekte, hükümetin maliye politikasında yeni düzenlemeler yapmaması durumunda (sosyal güvenlik sisteminde reform yapılması gibi) bağımlılık oranındaki artış kamu harcamalarını artıracak, dolayısıyla kamu tasarrufları düşecektir (Kim & Lee, 2007: 34).

Sosyal Güvenlik Sistemi: Yaşam boyu çerçeveden bakıldığında, sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemeler özel tasarruf oranını üç kanal aracılığıyla düşürebilmektedir. Bunlar, gelirin yaşlılara yeniden dağıtılması, emeklilik için tasarruf etme ihtiyacının azalması (emeklilik yaşını düşüren bir düzenleme olmadığı müddetçe), beklenenden daha uzun yaşama ihtimaline karşı yapılan ihtiyati tasarrufa olan ihtiyacı azaltmasıdır (Agénor, 2004).

Tüketicinin kendi yaşam döngüsünü hesaba kattığı yaşam boyu gelirin aksine, başka bir görüşe göre aile bağlarının kuvvetli olması da tüketim ve tasarruflar arasındaki tercihleri etkileyerek tüketici davranışlarını belirleyebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde geniş aile yapısından kaynaklı kuşaklararası bağlantıların gelişmiş ülkelere göre daha güçlü olduğu varsayılmaktadır (Agénor, 2004). Kuşaklararası transferler söz konusu iken, en bilinen sosyal güvenlik politikalarından biri olan vergilerin (sosyal güvenlik ödemelerinin) artırılması durumunda gelecek kuşaklara ilişkin ihtiyatlılık nedeniyle vergileri finanse edebilmek adına *miras güdüsüyle* özel tasarrufların artması beklenmektedir (Wigger, 1999:625-6). Bu varsayımlar geçerli iken, dengeli bir sosyal güvenlik sisteminin özel tasarruflar üzerindeki net etkisinin düşük olacağı savunulmaktadır.

Feldstein (1974)’in bu anlamdaki katkısı, beklenen emeklilik ödemelerini servetin bir kaynağı olarak tasarruf davranışı fonksiyonuna dâhil etmesidir. Bunun yanında, Feldstein’in yaklaşımı hanelerin sosyal güvenlik dışındaki servetleri ile sosyal güvenlik servetlerinin tasarruf davranışı üzerinde farklı etkilere sahip olmasını da ele almaktadır. Feldstein’in elde ettiği temel sonuç sosyal güvenliğin tasarruflar üzerinde önemli ve negatif bir etkiye sahip olduğudur. Elde edilen bu bulgunun iktisat politikası açısından anlamı, özel tasarruflar yoluyla sermaye birikimi ve dolayısıyla ekonomik büyümenin artırılması için sosyal güvenlik ödemelerinin azaltılmasıdır (Öztürkler & Çolak, 2012:5).

Edwards (1996)’a göre sosyal güvenlik ile tasarruflar arasında negatif bir korelasyon söz konusudur. Callen ve Thimann (1997) tarafından OECD ülkeleri için yapılan yatay kesit analizinde net hükümet transferlerinin (brüt transferler - sosyal güvenlik prim ödemeleri) tasarrufları negatif etkilediği, panel veri analizinde ise, brüt transferlerin negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum zaman boyutu farklılığına bağlanmıştır.

3. Doğu Asya Ülkelerinde Yurtiçi Tasarruflar

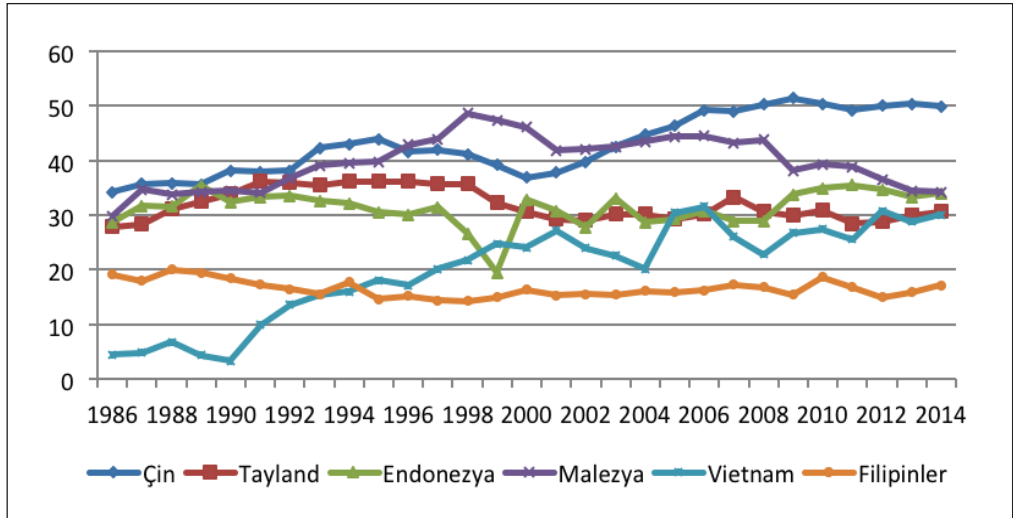
Bir “mucize” olarak addedilen Doğu Asya ekonomik büyümesinde baskın faktör bu ülkelerdeki tasarruf ve yatırımların dünyanın geri kalanına göre yüksek düzeylerde olmasıdır. Doğu Asya ülkeleri diğer ülke gruplarına kıyasla hem yüksek tasarruf oranları hem de uzun vadede hızlı ekonomik büyüme oranlarıyla karakterize edilmektedirler (Adams & Prazmowski,

2003:275-277). Doğu Asya ülkeleri arasında tasarruf oranları Çin’de en yüksek olup, 1965-2014 döneminde neredeyse %100 artış göstererek %25 seviyesinden %50 seviyelerine ulaşmıştır. Doğu Asya ülkelerinde toplam tasarrufların seyri çalışmaya konu ülkeler itibariyle Şekil 3’te verilmektedir.

Şekil 3’e göre 1980 sonlarından 2000’lere kadar yurtiçi tasarruf oranlarında bir artış eğiliminin söz konusu olduğu Malezya’da 1997 Asya krizi sonrası toplam tasarruflarda bir gerileme gözlenmektedir. Benzer şekilde tasarruf oranlarının ortalama %35 seviyelerinde gözlemlendiği Tayland’da 1997 itibariyle bir düşüş gerçekleşmiş, bu düşüşten sonra tekrar eski seviyelere ulaşamamıştır. Endonezya’da ise 1980’de yaklaşık %38 ile toplam tasarruf oranı zirve yapmış, şekle göre 1997 krizine kadar durağan bir seyir izlemiş ve 1997 krizinden sonra keskin bir düşüşün ardından 2014’e kadar ortalaması %30’un üzerinde gerçekleşmiş olmakla birlikte 1980’deki seviyesine erişememiştir. 1960-1969 yılları arasında Endonezya ve Tayland’ı geride bırakmış olan Filipinler ise çalışmaya konu altı Doğu Asya ülkesi arasında 1986-2014 döneminde en düşük oranlara sahiptir. Verilerine 1986 itibariyle ulaşılabilen Vietnam 2006’da %31 ile tarihinin en yüksek oranına ulaşmış olup 2014’te de bu rakam %30 civarında hesaplanmıştır. Genel olarak bakıldığında ise, Filipinler haricindeki gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinde tasarruf oranının %30’un üzerinde olduğu görülmektedir.

Adams & Prazmowski (2003:287-8) gelişmiş ve gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerindeki tasarruf oranlarının yüksekliğini yaşam boyu gelir bağlamında hızlı ekonomik büyüme oranları ile açıklamaya çalışmışlardır. Doğu Asya ülkelerinde büyümeden tasarruflara, tasarruflardan büyümeye doğru çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ülkelerde hızlı büyüme oranları tasarrufları artırmakta, yüksek tasarruflar hızlı büyümenin nedenini oluşturmaktadır.

Şekil 3: Doğu Asya Ülkelerinde Yurtiçi Tasarrufların Seyri

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

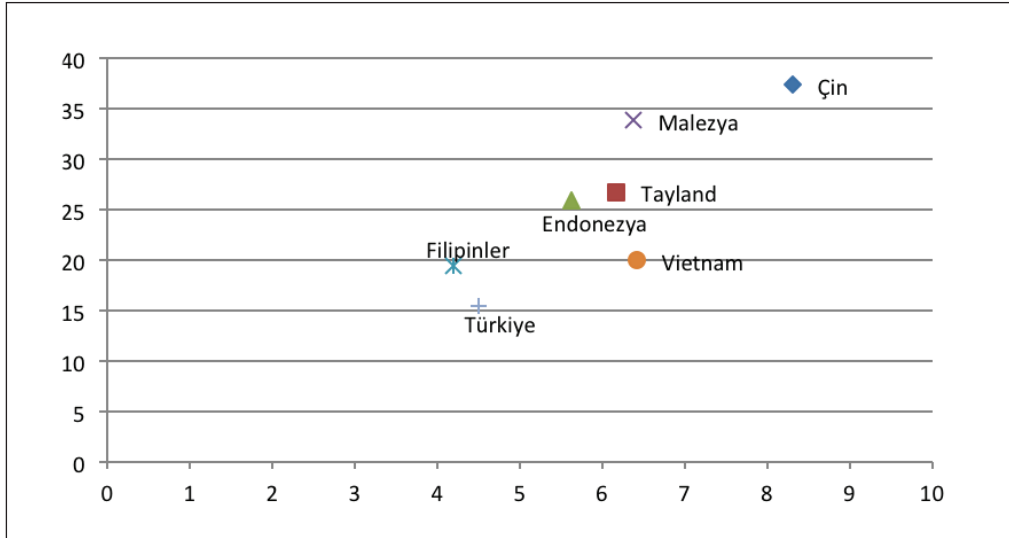
(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

Şekil 4'e göre büyüme oranı ve yurtiçi tasarruflar arasında, yaşam boyu gelir hipoteziyle uyumlu olarak, Vietnam haricindeki ülkelerde bir pozitif ilişki olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Ülkeler arasında büyüme oranı en yüksek olan Çin tasarruf düzeyi açısından da ilk sıradadır. Filipinler ise söz konusu ülkeler arasında hem yurtiçi tasarruf oranı hem de büyüme oranı en düşük olan ülkedir. Şekil 4 gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinde büyüme oranı nispeten yüksek olan ülkenin tasarruf oranının da nispi olarak yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Demografik faktörler de yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere teorik ve ampirik literatür doğrultusunda, tasarruf oranları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Doğu Asya ülkelerinin çoğu 1960'ların başından 2000'lere ve günümüze kadar hızlı bir demografik geçiş süreci yaşamışlar; yaşam beklentisi bu ülkelerde Şekil 5'te de görüldüğü üzere, 1960'larda ortalamada yaklaşık yüzde 50'den, 2014'te yaklaşık yüzde 40 artışla, ortalama yüzde 70'e ulaşmıştır.

Bunun bir sonucu olarak da yaş bağımlılık oranı (yaşlılarda) aynı yıllarda Vietnam dışındaki ülkelerde ortalama yüzde 6'dan yüzde 11'e ulaşmıştır. Dünya Bankası sınıflandırmasına göre GOÜ niteliğindeki (düşük veya orta gelir düzeyindeki ülkeler) Doğu Asya ekonomilerinden Çin ve Tayland'ın verilerine bakıldığında, nüfus yaşlanması en belirgin şekilde Tablo 2'deki verilerde görülebilmektedir. Genç bağımlılık oranında ise, doğurganlık oranının düşmesiyle bağlantılı olarak tam tersine ülkelerin tamamında aynı yıllar itibariyle bir

Şekil 4: Doğu Asya Ülkeleri ve Türkiye'de Yurtiçi Tasarrufların ve Büyüme Oranının 1961-2014 Dönemi Ortalaması*

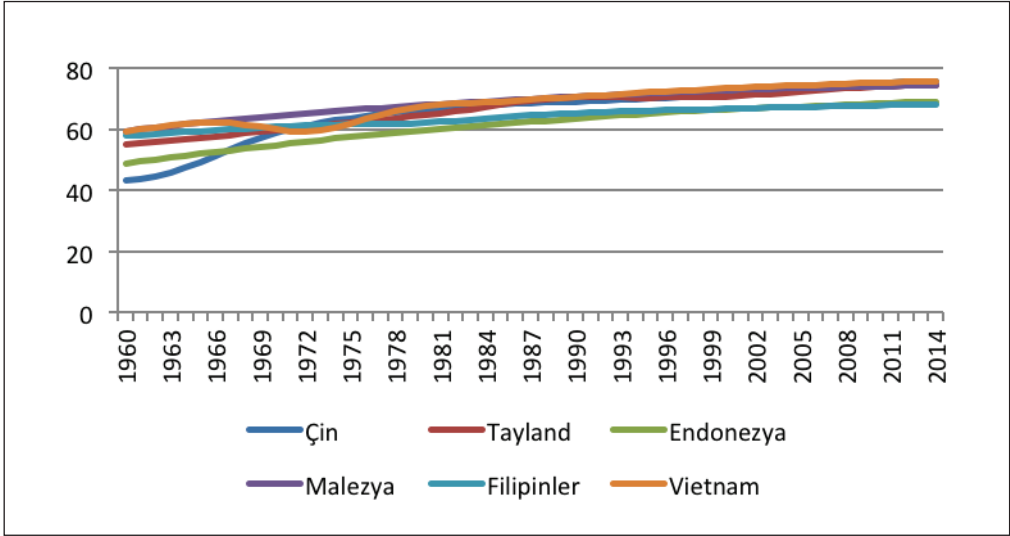

Not: Dikey eksen yurtiçi tasarruf oranlarının GSYİH'ye oranını, yatay eksen GSYİH büyüme oranını göstermektedir. Verileri kısıtlı olduğundan, Vietnam için 1985-2014 ortalaması alınmıştır.

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>).

Şekil 5: Doğu Asya Ülkelerinde Yaşam Beklentisi

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>).

düşüş gerçekleşmiştir. Verilere göre, genç bağımlılık oranındaki düşüşün 1960'tan 2014'e yaşlı bağımlılık oranındaki artışa göre daha büyük oranda olması net bağımlılık oranında bir azalış olarak yorumlanabilir. Yapılan ampirik çalışmalar Asya ülkelerinde demografik değişkenlerin tasarruflar üzerindeki etkisini doğrulamakta, bağımlılık oranındaki azalışın tasarrufları pozitif etkilediğini ortaya koymaktadır (Collins, 1991; Doshi, 1994; Agrawal vd., 2009; Horioka ve Hagiwara, 2012).

Tablo 2: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Bağımlılık Oranları*

Yıl	Yaşlı bağımlılık oranı						Genç bağımlılık oranı					
	ÇİN	TYL	END	ML	FLP	VIE	ÇİN	TYL	END	ML	FLP	VIE
1960	6.5	6.1	6.3	6.7	6.2	8.6	70.8	79.2	70.5	89.1	94.2	72.8
1970	6.6	6.7	6.2	6.3	5.9	11	73.1	83.8	80.8	86.2	90.2	86.1
1980	7.6	6.6	6.5	6.2	6	9.9	61	69.4	74.2	67.9	80.3	75.9
1985	7.9	6.5	6.3	6.3	5.8	9.9	48.3	56.9	68.1	66.1	76.2	70.5
1990	8.1	6.9	6.3	6.1	5.6	10	43.8	46.3	60.9	62.6	73.2	65.7
1995	8.8	8.2	6.7	6.1	5.4	10	41.9	40.3	54.1	58.9	69.6	60.8
2000	9.7	9.5	7.3	6.4	5.5	10	36.7	34.5	47.5	55	66.1	51.1

Tablo 2 devam

2005	10	11	7.3	6.9	5.8	9.9	27.7	31.6	45.8	47.8	62.4	41
2010	11	12	7.5	7.4	6.7	9.4	23.4	26.7	43.6	40.4	54	33.9
2011	11	13	7.5	7.5	6.8	9.3	23.1	26.2	43.1	39.4	53.2	33.4
2012	12	13	7.5	7.8	6.9	9.3	23.1	25.7	42.6	38.6	52.3	33
2013	12	14	7.6	7.9	7	9.3	23.2	25.3	42.3	37.5	51.6	32.9
2014	12	14	7.6	8.2	7.1	9.4	23.4	25	41.8	36.8	50.9	32.9

*Sütunlarda soldan sağa sırasıyla Çin, Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Vietnam ülke verileri yer almaktadır.

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

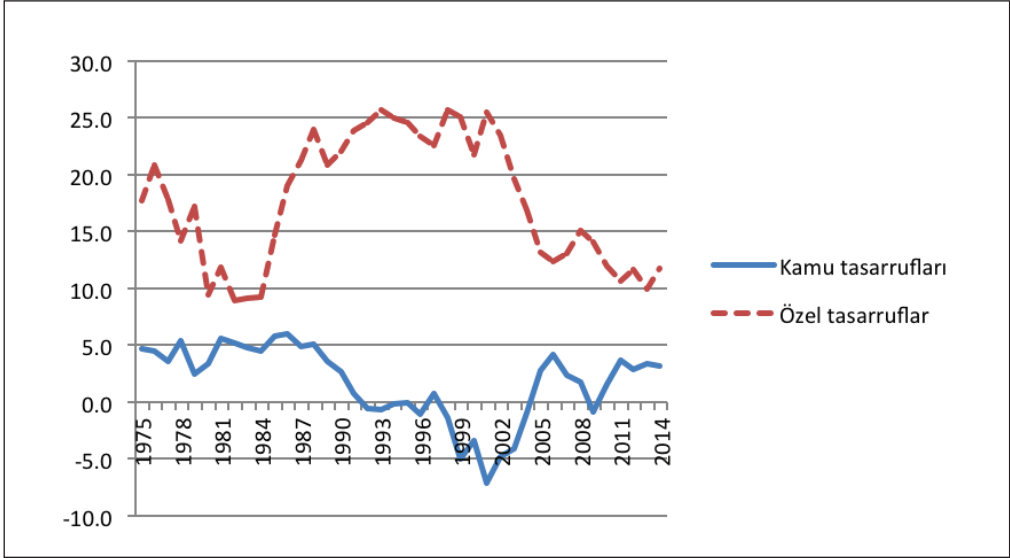
1990'lar itibariyle bir grup Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri yabancı sermaye giriş ve çıkışları üzerindeki kısıtlamaları azaltarak finansal piyasalarını serbestleştirmişlerdir (Kim vd., 2007:279). Bu ülkelerin finansal serbestlik derecelerinin artması ve finansal piyasalarının gelişmişlik düzeyinin de tasarruflar üzerinde önemli bir rolü bulunmaktadır. McKinnon-Shaw yaklaşımında finansal baskıyı ortadan kaldırmak için faiz oranlarının serbest bırakılması ve örgütlü para piyasalarının güçlendirilmesi önerilmiştir. Faiz oranlarının serbest bırakılması, devletin finansal sistem üzerindeki gücünün azaltılması, kimi ülkelerde tasarrufları artırmış, kimisinde ise tersi sonuçlar doğurmuştur. Politikaların en fazla sonuç verdiği ülke grubu Asya ekonomileri olmuştur (Çolak ve Öztürkler, 2012:8). Finansal piyasaların derinliğinin artması ve finansal kurumlara ilişkin sağduyulu regülasyonlar güvenli bir tasarruf ortamı ve finansal enstrüman çeşitliliği sunarak tasarrufların artışında etkin rol oynamış, gelişmekte olan Asya ekonomilerinin temel finansal enstrümanları ise banka mevduatları olmuştur (Agrawal vd., 2009:212).

4. Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar

1980 sonrası reformlar, kamu ve özel tasarruflardan oluşan toplam yurtiçi tasarruflarda önemli bir artış sağlamıştır. Bu reformların amacı enflasyonu düşürmek ve potansiyel üretim imkânları ile ihracat genişlemesini sağlamak amacıyla yurtiçi talebi düşürmek olmuştur. 1980 sonrası dönemde özel tasarruf oranı azalırken toplam tasarruflardaki artış kamu tasarruflarından kaynaklanmıştır. 1985 sonrası Türkiye'de yıllık büyüme oranlarının artış göstermesiyle beraber kamu tasarrufları azalırken, özel tasarruflar artış eğilimine girmiştir. Kamu tasarruf açığı borçlanmayı gerektirmiş, faiz oranları artmıştır. Kamu tasarruflarındaki bu açığı kapatmak için özel tasarruf fazlası vermek gerekmiştir (Özcan vd., 2003:1406-7). Yüksek faiz oranları ve o dönemdeki yüksek yurtiçi enflasyonun tasarrufu teşvik etmede birer araç olduğu söylenebilir. O halde 1980-1988 döneminde genel olarak artış gösteren toplam yurtiçi tasarrufların, politika belirsizlikleri ve yüksek enflasyondan kaynaklandığı söylenebilmektedir.

1994 krizi Türkiye'de gelir dağılımında önemli kaymalara sebep olmuştur. Enflasyon ve faiz oranları reel olarak yüzde 30'dan daha fazla artış göstermiştir (Özatay, 2009). Dolayısıyla özellikle özel tasarruf oranları 1994 krizinde artış göstermiş; 1998'de yaklaşık yüzde 23 ile tarihindeki en yüksek yurtiçi tasarruf oranına ulaşmıştır. 1999 itibariyle ve

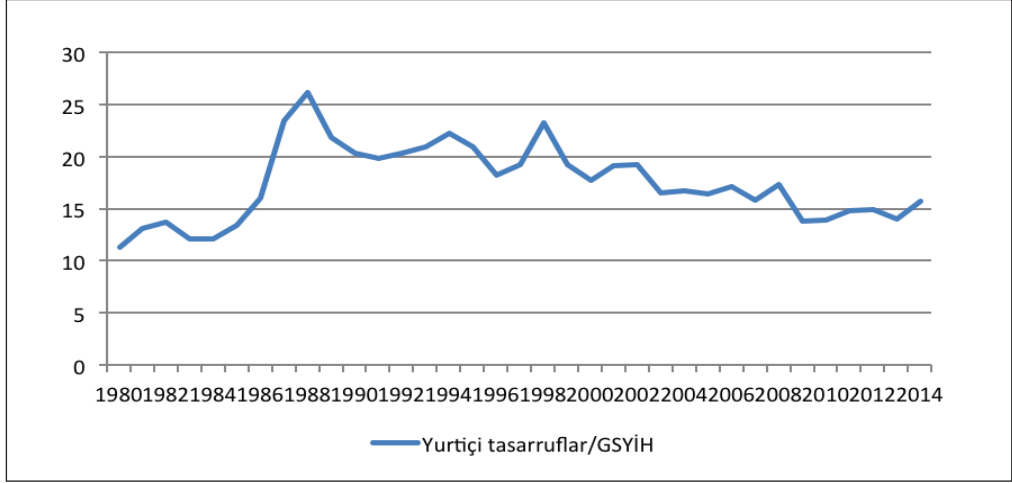
Şekil 6: Türkiye’de Kamu Tasarrufları ve Özel Tasarruflar (1975-2014)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (Ekonomik ve Sosyal Göstergeler)
(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

2001 krizinin de sinyallerini vermesinin ardından ise özel sektörün tasarruf oranı azalırken, kamu sektörünün tasarruf oranının arttığı Şekil 6’da görülmektedir. Bu gelişmede ise kriz sonrası istikrar programının etkisiyle enflasyon ve reel faiz oranlarındaki azalma ve maliye politikasının disipline edilmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ancak buna benzer faktörler özel tasarruflarda belirgin bir düşüşe yol açmıştır. Başta kredi imkânlarındaki artış olmak üzere, iyimser beklentilerin ihtiyati tasarrufa yönelimi azaltması ile düşük faiz ve enflasyon oranları bu azalışa gerekçe olarak gösterilmektedir.

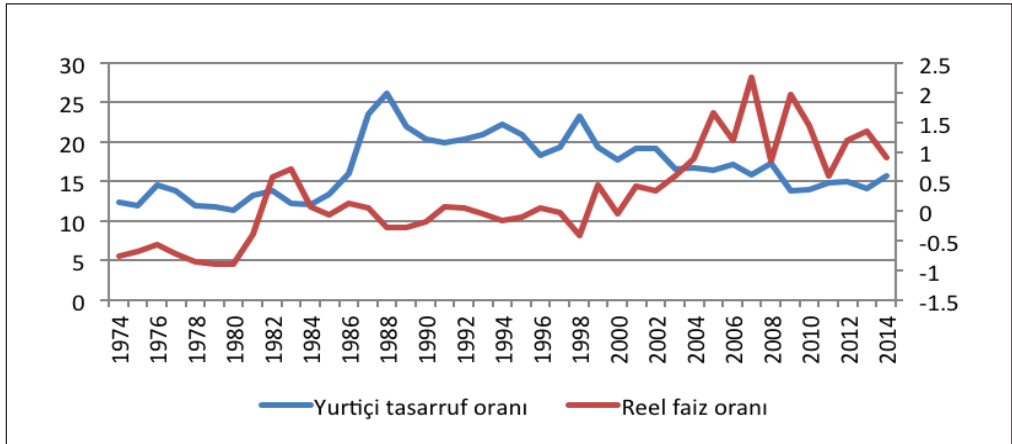
2007-2009 döneminde bozulan finans sisteminin etkisiyle finansal kurumlar arasındaki güven ortadan kalkmış ve belirsizlikler son derece artmıştır. Böyle bir güvensizlik ortamında uluslararası sermaye akımlarının da azalması beklenmektedir. Nitekim yükselen piyasa ekonomilerine 2007 yılında özel sektör kaynaklı net sermaye girişi yaklaşık 888 milyar dolar iken, bu rakam 2008’de 392 milyar dolara, 2009’da ise 140 milyar dolara gerilemiştir (Öztaay, 2009:144-5). Böyle bir ortamda bankaların açtıkları kredi miktarı da önemli oranda azalmış, iç kredilerdeki azalma, ekonominin küçülmesi ve tüketici güveninin de düşmesi özel kesim tüketim harcamalarını olumsuz etkilemiş, bu dönemde özel tasarruflarda artış gözlenmiştir. Ancak 2009 sonrasında özel sektör tasarrufları yeniden azalmaya başlamıştır. Bunun arkasında yatan sebepler kriz sonrası faiz oranlarındaki düşüş ve kredilerdeki genişleme ile tüketimde yaşanan artışlar olarak görülebilir. 1980-2012 dönemi toplam yurtiçi tasarrufların yurtiçi hasılaya oranındaki değişimler Şekil 7’de gösterilmektedir.

Şekil 7: Yıllar İtibariyle Toplam Yurtiçi Tasarrufların GSYİH'ye Oranı (1980-2014)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

World Bank (2011) raporuna göre Türkiye’de özel kesim tasarruflarını 1998’den itibaren dört temel değişken belirlemektedir: reel faiz oranı, brüt harcanabilir gelir, enflasyon oranı ve genç bağımlılık oranı. Yapılan analize göre ilk üç değişkenin değerindeki artışın Türkiye’de tasarruf oranlarını artırdığı, sonuncusunun ise azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yine ticaret hadlerindeki iyileşmenin de ihracatı teşvik ederek gelir ve büyüme üzerindeki pozitif etki ile özel tasarrufları artırması beklenmektedir. İktisadi faktörlerden reel faiz oranının yurtiçi tasarruflar ile birlikte 1974-2014 dönemi seyri Şekil 8’de verilmektedir.

Şekil 8: Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların GSYİH İçindeki Payı ile Reel Faiz Oranı İlişkisi (1974-2014)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

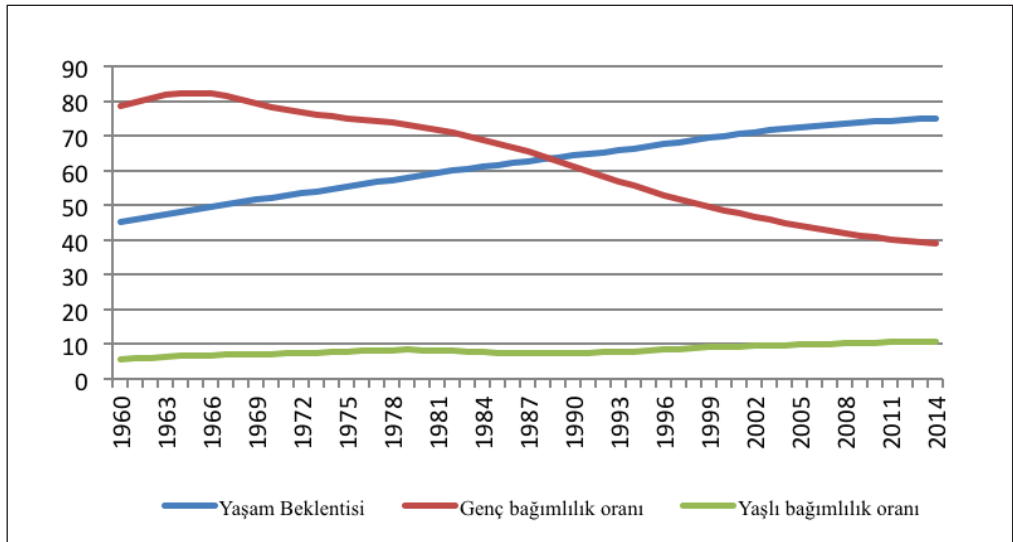
Şekil 8 incelendiğinde, reel faiz oranı ve yurtiçi tasarruflar arasında 1974'ten itibaren yaklaşık otuz yıl, en az bir dönem gecikmeli olmak üzere pozitif bir korelasyon dikkati çekmektedir. 2004 sonrası ise diğer dönemlere göre korelasyon şiddeti ve yurtiçi tasarruflardaki oynaklık nispeten azalmıştır. Bu durumun bir sebebi, söz konusu dönemde Türkiye'de ihtiyati tasarruf güdüsünün azalmasında aranabilir. Finansal gelişme düzeyindeki artış ve krediye erişim koşullarının kolaylaştırılmış olması da tüketimi teşvik ederek tasarrufu caydırmasıyla, bir diğer neden olarak görülebilir.

Diğer yandan, demografik değişkenlerin Türkiye'de 1960-2014 dönemi itibariyle seyri ise Şekil 9'da yer almaktadır.

Genç bağımlılık oranı yıllar itibariyle keskin bir azalış sergilemektedir. Ancak Şekil 7'ye göre, tasarruf oranlarında düzenli bir artış eğiliminin olmaması, bağımlılık oranının etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan yaşlı bağımlılık oranında bir artış görülmekte, ancak Doğu Asya ülkeleri verileriyle de paralel biçimde artış hızı genç bağımlılık oranındaki düşüş hızına göre daha düşük kalmaktadır. Bu durum toplamda bağımlılık oranında 1960'lardan 2000'lere doğru bir azalış anlamına gelmektedir.

Dış finansman imkânlarındaki artış ve finansal araçlardaki çeşitlilik hane halkının finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırmakta, riski dağıtmayı amaçlayan bankaların tüketici kredilerini artırmalarına neden olmaktadır. Tüketimin teşviki ise tasarruflar üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Diğer taraftan, dayanıklı tüketim malı alımı tasarruf tanımına dâhil edildiğinde bu düşüş daha ılımlı olmaktadır. Bu demektir ki tasarruf oranlarındaki düşmenin temel nedeni dayanıklı tüketim mal alımlarında yaşanan artıştır (Özlele & Karakurt, 2012:7-8).

Şekil 9: Türkiye'de Demografik Değişkenler

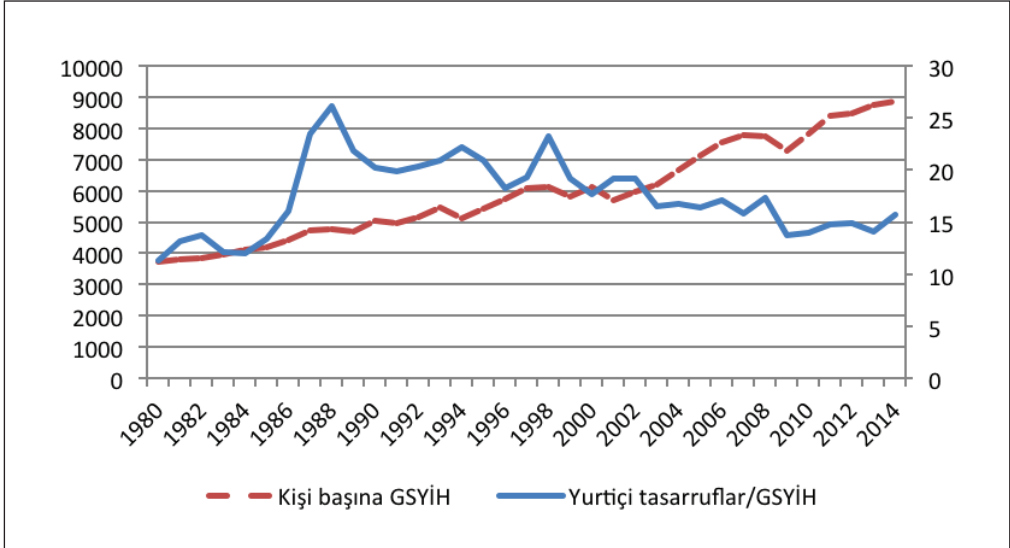
Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

Genel olarak Türkiye’de hane halkı tasarruflarının yapısına uzun dönem perspektifinden bakıldığında, ihtiyati tasarruf saikinin güçlü olduğu söylenebilmektedir. Hane halklarını ihtiyati tasarrufa yönlendiren nedenlerin başında, makroekonomik kırılmalardan kaynaklı istikrarsız gelir akımları, işsizlik ve sağlık riski gelmektedir. 2001 sonrası olduğu gibi, ekonomideki kırılmalıkların azalması ve faiz oranlarındaki düşüş neticesinde ihtiyati tasarruf azalmıştır. Öte yandan genç bağımlılık ve çalışma çağındaki nüfus bağımlılık oranları yüksek olan ailelerin tüketim ihtiyaçları da yüksek olacağından tasarruf düzeyleri düşük olmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun bağımlılığı da büyük ölçüde kadınların işgücüne katılımının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de kadın istihdamında olası bir artışın tasarrufları artıracağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Türkiye’de hane halklarının tasarruflarında miras güdüsü ön planda olup, tasarrufların önemli bir kısmı “gömüleme” şeklindedir. Bunun yanında, bir takım bulgulara göre yaşlı ve emeklilerin tasarruf oranlarının yüksek oluşu yaşam ve sağlık harcamalarındaki belirsizliğin artmasına bağlanmaktadır (World Bank, 2011: 21-24).

Şekil 10’da Türkiye’de kişi başına gelirin ve tasarruf oranlarının yıllar itibarıyla seyri görülmektedir. Şekle göre kriz yılları (1994, 2001, 2008) dışında, kişi başına gelirden yıllar itibarıyla bir artış görülürken, 2000’li yıllardan itibaren tasarruf oranları bir azalma eğilimine girmiştir. Tüketim teorilerinin öngördüğü üzere uzun vadede kişi başına gelirdeki bir artışın tasarruf üzerinde pozitif bir etki meydana getirmesi beklenmektedir. Loayza vd. (2000) gelirin tasarruflar üzerindeki etkisinin özellikle GOÜ’lerde daha büyük olduğunu ifade etmektedirler. Yapılan çalışmaya göre diğer faktörler veriyken, GOÜ’lerde kişi başına gelirin iki katına

Şekil 10: Türkiye’de 1980-2014 Dönemi (sabit fiyatlarla) Kişi Başına GSYİH (\$) ile Yurtiçi Tasarrufların GSYİH İçindeki Payının Seyri*

*Sol eksen kişi başına geliri, sağ eksen ise tasarruf oranlarını temsil etmektedir.

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016.

(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>)

çıkması uzun dönem özel tasarruf oranlarını harcanabilir gelirin % 10'u kadar artırmaktadır. Türkiye örneğinde ise, gelir artışlarının tasarruf üzerindeki olumlu etkisinin tüketim teorilerinin öngördüğünün aksine gelirden bağımsız olarak azaldığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinin 1980'lerden günümüze, yurtiçindeki ve uluslararası şoklara karşı oldukça hassas bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Son yıllarda, özellikle finansal piyasalardaki olumsuz gelişmelerin de bunda etkisi büyük olmuştur. Türkiye ekonomisinin her birinin kaynağı farklı olmak üzere çeşitli ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmış olması, talep daralmasına ve milli gelirden keskin düşüselere yol açmıştır. Özel tüketim harcamaları ve bir nevi tasarruf olan dayanıklı mal alımları da genişleme dönemlerinde artıp, daralma dönemlerinde düşerek istikrarsız bir seyir izlemiştir. Olumsuz şoklar ve ekonomik daralmalar yalnızca tasarruflar üzerinde değil, makroekonomik değişkenlerin birçoğunda benzer olumsuz etkiyi yaratmıştır. Bu değişkenlerin önemli bir bölümü üzerindeki negatif etkinin de, dolaylı olarak tasarruf davranışlarına yansıdığı söylenebilir.

Özetle, Türkiye'de tasarrufun yıllar itibariyle hareketi ve yapısı incelendiğinde, gelir düzeyi, enflasyon ve makroekonomik istikrarsızlıklar, nüfusun genç nüfus ağırlıklı olması/yaş bağımlılık oranı ve reel faiz oranı gibi değişkenlerin Türkiye'de tasarruf davranışları üzerinde ayrı ayrı etkilerinin olduğu görülmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Asya ekonomileri ve Türkiye'de tasarruf düzeyleri arasındaki farklılığın olası nedenlerini araştırmak, bu ülkelerde tasarrufların belirleyicilerinin ortaya konmasıyla mümkündür. Türkiye'de kişi başına gelir artarken tasarruflar düzenli bir artış eğilimi göstermemekte, gelirin tasarruflar üzerindeki etkisi pek güçlü görünmemektedir. Doğu Asya ülkelerinde ise büyüme oranı ve tasarruflar arasındaki pozitif ilişki hem çalışmada yer alan verilerle, hem de ampirik çalışma bulgularıyla desteklenmiştir.

Bu ülkelerde demografik değişkenlerden yaşam beklentisi açısından ortalamada belirgin bir farklılık göze çarpmamakla birlikte, genç bağımlılık oranı Türkiye'de Çin, Tayland, Malezya ve Vietnam'ın üzerinde olup, yaşlı bağımlılık oranı Çin ve Tayland'da Türkiye'den daha yüksektir. Filipinler'de ise genç bağımlılık oranı yaklaşık yüzde 50 ile Türkiye'nin (yüzde 38) oldukça üzerindedir. Fakat yaşlı bağımlılık oranı Türkiye'de yaklaşık yüzde 11 ile Filipinler'den (yüzde 7) daha yüksektir. Doğu Asya ülkelerinde genç bağımlılık oranındaki düşüşün yaşlı bağımlılık oranındaki artıştan daha hızlı olduğundan hareketle, tasarruf oranları açısından iyi bir performans göstermiş olanların net olarak daha düşük bağımlılık oranına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de ise genç bağımlılık oranı yıllar itibariyle düşmüş olsa da, halen Çin ve Tayland'ın seviyelerine erişememiştir ve yüksek oluşunda kadınların işgücüne katılımının düşüklüğünün de bir etkisinin olduğu söylenebilir. Kadınların eğitim düzeylerinin ve buna bağlı olarak da istihdamının artması hem vergi gelirlerine katkı yaparak kamu tasarruflarını hem de gelir etkisiyle özel tasarrufları artıracaktır. Nitekim Doğu Asya'da eğitimin tasarruflara çok önemli katkı sağladığı belirlenmiştir. Daha düşük doğurganlık oranlarının ve geniş ailelerin varlığının da Doğu Asya'daki tasarruf oranlarını artırdığı savunulmuştur (World Bank, 2011). Ceritoğlu & Eren (2013:7-13) ise Türkiye'de üniversite mezuniyet ve işgücüne katılım oranlarının artacağı varsayımı altında, tasarrufların 2010 yılından 2050 yılına kadar olan dönemde 7,61 puan artacağını tahmin etmişlerdir. Diğer

tarafından Türkiye’de genç bağımlılık oranındaki düşüşün tasarruflarda henüz bir artış eğilimi yaratmamış olması, Türkiye’de tasarrufların ihtiyati tasarruf nitelikli olduğuna dair bir gösterge olarak yorumlanabilir. Doğu Asya ülkelerinde ise Filipinler’de durağan seyretmesi dışında tasarruf oranları genel olarak artış eğiliminde olup, bu artış bağımlılık oranındaki net azalışla uyumludur.

Türkiye’de ihtiyati tasarrufa yönlendiren nedenlerin başında ise makroekonomik kırılğanlıklar, yüksek işsizlik düzeyi, Doğu Asya ülkelerine göre oldukça yüksek enflasyon oranlarının varlığı gösterilebilir. Öte yandan enflasyon oranlarının gelirdeki belirsizliği artırması tasarruf üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de tasarrufların temel belirleyicilerinin yaşam boyu gelir hipotezi çerçevesinde gelir, büyüme oranı gibi temel makroekonomik değişkenlerden ziyade, yaş bağımlılık oranları, yüksek ve oynak faiz oranları, enflasyon oranı olduğu söylenebilir. Doğu Asya ülkeleri ise genel olarak yüksek büyüme performansları neticesinde ve hızlı demografik geçiş süreçleri sayesinde tasarruf oranlarını dünya ortalamasının üzerine çıkarmayı başarmışlardır.

Birleşmiş Milletler yaş bağımlılık ve GSYİH projeksiyonlarına dayanarak Horioka & Hagiwara (2012:133-5) tarafından Asya ekonomileri için yapılan uzun dönem tasarruf projeksiyonuna göre ise, gelecek yirmi yılda nüfus yaşlanmasının negatif etkisinin gelirdeki yüksek düzeylerin pozitif etkisine baskın çıkması sonucunda, yurtiçi tasarruf oranlarının bu ülkelerde bir bütün olarak kabaca sabit kalması beklenmektedir. Diğer yandan, ülkeden ülkeye değişim söz konusu olacağından, Çin ve Tayland gibi hızlı yaşlanan ekonomilerde 2030 itibarıyla tasarruf oranlarında keskin bir düşüşün gerçekleşmesi beklenmektedir. Türkiye’de ise nüfus artış hızının önümüzdeki dönemlerde yavaşlaması ile toplam nüfus içerisinde genç nüfusun payının azalması, çalışma çağındaki ve yaşlı nüfusun payının artması beklentisi söz konusuysen, Ceritoğlu & Eren (2013: 9-13) hanehalkı tasarruflarının 2010 yılından 2050 yılına kadar olan dönemde 2,21 puan yükseleceğini öngörmüşlerdir.

Kaynakça

- Adams, F.G. & Prazmowski, P.A. (2003). Why are saving rates in East Asia so high? Reviving the life cycle hypothesis. *Empirical Economics*, 28, 275-289.
- Agenor, P.R. (2004). *The economics of adjustment and growth*, USA: La Editorial, UPR.
- Agrawal, P., Sahoo, P. & Dash, R.K. (2009). Savings behaviour in South Asia. *Journal of Policy Modelling*, 31, 208-224.
- Ando, A. & Modigliani, F. (1963). The “life cycle” hypothesis of saving: Aggregate implications and tests. *The American Economic Review*, 53(1), 55-84.
- Aşırım, O. (1994). *Enflasyon ve tasarruf ilişkisinin kesintisiz zaman modeli*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tartışma Tebliği, No.9407, 233-248.
- Athukoral, P. & Sen, K. (2004). The determinants of private saving in India. *World Development*, 32(3), 491-503.
- Barro, R.J. (1974). Are government bonds net wealth?. *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095-1117.

- Callen, T. & Thimann, C. (1997). Empirical determinants of household saving: Evidence from OECD countries. *IMF Working Paper*, 1-26.
- Ceritoğlu, E. & Eren, O. (2013). Türkiye'nin nüfus ve sosyal yapısındaki değişimlerin hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkileri. *TCMB Ekonomi Notları*, 24, 1-14.
- Collins, S.M. (1991). Saving behavior in ten developing countries. in B.Douglas Bernheim & J. Shoven (eds.) *National Saving and Economic Performance*, University of Chicago Press, 349-76.
- Çolak, Ö.F. & Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: Küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye'de hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, 23(82), 1-43.
- Deaton, A. S. & Paxson, C.H. (2000). Growth and saving among individuals and households. *The Review of Economics and Statistics*, 82(2), 212-225.
- Deaton, A. S. (1989). Saving in developing countries: Theory and review. *The World Bank*, 61-96.
- Doshi, K. (1994). Determinants of the saving rate: An international comparison. *Contemporary Economic Policy*, 12, 37-45.
- Edwards, S. (1996). Why are Latin America's savings rates so low? An international comparative analysis. *Journal of Development Economics*, 51, 5-44.
- Feldstein, M. (1974). Social security, induced retirement, and aggregate capital accumulation. *Journal of Political Economy*, 82(5), 905-926.
- Hondroyannis, G. (2006). Private saving determinants in European Countries: A panel cointegration approach. *The Social Science Journal*, 43, 553-569.
- Horioka, C.Y. & Hagiwara, A. (2012). The determinants and long-term projections of saving rates in developing Asia. *Japan and the World Economy*, 24, 128-137.
- Ismail, A. & Rashid, K. (2013). Determinants of household saving: Cointegrated evidence from Pakistan (1975-2011). *Economic Modelling*, 32, 524-531.
- Jongwanich, J. (2010). The determinants of household and private savings in Thailand. *Applied Economics*, 42(8), 965-976.
- Kim, S. & Lee, J.W. (2007). Demographic changes, saving and current account in East Asia. *Asian Economic Papers*, 6(2), 22-53.
- Kim, S., Kim, S.H. & Wang, Y. (2007). Saving, investment and international capital mobility in East Asia. *Japan and the World Economy*, 19, 279-291.
- Loayza, N., Schmidt-Hebbel, K. & Serven, L. (2000). Saving in developing countries: An overview. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 393-414.
- Masson, P.R., Bayoumi, T. & Hossein, S. (1998). International evidence on the determinants of private saving. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 483-501.
- Modigliani, F. (1986). Life cycle, individual thrift, and the wealth of nations. *The American Economic Review*, 76(3), 297-313.
- Özatyay, F. (2009). *Finansal krizler ve Türkiye*, İstanbul: Doğan Kitap.

- Özcan, K., Günay, A., & Ertaç, S. (2003). Determinants of private savings in Turkey. *Applied Economics*, 35(12), 1405-1416.
- Özcan, K.M. & Günay, A. (2012). Türkiye’de özel tasarrufları belirleyen unsurlar. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 109.
- Özlale, Ü. & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de tasarruf açığının nedenleri ve kapatılması için politika önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 23(83), 1-33.
- Reinhart, C., Ogaki, M. & Ostry, J. (1996). Saving behavior in low and middle-income developing countries: A comparison. *IMF Staff Papers*, 43(1), 38-71.
- Rossi, N. (1989). Dependency rates and private savings behavior in developing countries. *IMF Staff Papers*, 36, 166-181.
- Sachs, J.D. & Larrain, F.B. (1993). *Macroeconomics in the global economy*. Prentice Hall Publishers.
- Üyğür, E. (2012). Türkiye’de tasarrufların seyri ve etkileyen bazı unsurlar. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 108.
- Wigger, B.U. (1999). Pay-as-you-go financed public pensions in a model of endogenous growth and fertility. *Journal of Population Economics*, 12, 625-640.
- World Bank. (2011, December). *Sustaining high growth: The role of domestic savings synthesis report* (Report No.66301-TR). Turkey-Country Economic Memorandum.
- World Bank. (2013). *Capital for the future: Saving and investment in an interdependent world*. Global Development Horizons.
- <http://data.worldbank.org>
- <http://www.kalkinma.gov.tr>